

Веселина В. Ђуркин¹
Педагошки факултет у Сомбору²
Универзитет у Новом Саду

СЛОЖЕНИ ВЕЗНИЦИ НАЧИНСКОГ И ПОРЕДБЕНОГ ЗНАЧЕЊА

У раду се на функционалностилски разнородном корпусу текстова, примјеном структурно-семантичке методе и методе функционалностилске дистрибуције, анализирају сложени везници начинског и поредбеног значења — њихов начин постанка, структурно-семантичке и функционалностилске карактеристике.

Кључне речи: сложени везници начинског значења, сложени везници поредбеног значења, функционалностилска дистрибуција сложених начинских и поредбених везника

Увод

На темељу онога што се у литератури³ даје о начинским реченицама тешко је закључити да ли начинске реченице чине посебан структурно-семантички реченични тип у односу на поредбене. У сербокроатистичкој граматичкој и научној литератури начинске су реченице представљене или као посебна подврста зависних реченица или заједно са поредбенима, док се понегдје уопште и не помињу. Понекад се поредбене реченице издвајају у посебан структурно-семантички тип, а понекад се тумаче само као семантички тип, односно подтип, подврста начинских реченица.⁴

Аутори Л. Вукојевић и Л. Худечек (2007: 293) сматрају да би све реченице које се традиционално одређују као начинске и поредбене или начинскопоредбене или поредбеноначинске требало одредити као поред-

1 veselinaso@gmail.com

2 Рад је урађен у оквиру пројекта 178014 *Динамика структуре савременог српског језика*, који финансира Министарство за науку, технологију и развој Републике Србије.

3 У литератури се однос начина и поређења рјешава на три начина: 1) подвођењем начинских реченица под поредбене, 2) подвођењем поредбених под начинске и 3) издвајањем начинских и поредбених као посебних врста зависнослужених реченица. — „Načinske i poredbene rečenice različito se određuju u gramatikama i naučnoj literaturi. Još uvijek nije riješen sintaktički i sintaktičko-semantički status poredbenih rečenica, a nisu riješene ni opisane sastavnice i temeljna obilježja sintaktičko-semantičkoga količinskog i kakvoćnoga poredbenog mehanizma. I u gramatikama drugih jezika, pa i u sintaktičkoj literaturi uopće, ta su pitanja rješavana različito, a često i proturječno“ (Вукојевић & Худечек 2007: 292).

4 Искрпно о овоме в. у Николић 2011.

бене будући да је у њима доминантно поредбено значење. У прилог томе наводе чињеницу да је начинско значење у реченицама традиционално одређеним као начинским изразито само кад је ријеч о глаголским поредбеним реченицама⁵, тј. када су у њима предикати глаголског типа, када се упоређују двије радње. Начинско-поредбене хомонимије, како аутори кажу, нема у придјевским, именичким и прилошким поредбеним реченицама⁶ јер у њима нема начинског значења. „Potanjim razlučivanjem značenja poredbenih rečenica mogle bi se razlikovati načinskoporedbene rečenice, poredbene rečenice sa značenjem stupnja i intenziteta, količinskoporedbene rečenice itd.“ (Исто, 293).

1. Сложени везници начинског значења

1.1. У контексту разматрања проблематике сложених начинских везника, вриједна је помена опаска коју налазимо у раду аутора Вукојевић & Худечек (2007: 293), у којој се каже да граматичка литература уопште „ne uzima u obzir načinske rečenice uvedene složenim veznicima *tako da, tako što, time da (što)* i vezničkom skupinom *na taj način da (što)*: *Igrao se rata tako da svojom zarđalom puškom prijeti drugima* (Šoljan); *Svoje sportske rezultate poboljšavao je tako što je marljivo trenirao*; *Umirio me je time da će mi pomoći pri preseljenju*. Takve se rečenice u literaturi obično nazivaju načinsko-instrumentalnim. Rečenice s *tako da* veoma su česte u književnim i publicističkim tekstovima, a rečenice s *tako što, time što* i *na taj način da (što)* više su obilježje upravnog, poslovnog, pa i publicističkog stila. Mislimo da su takve rečenice prave načinske i samo načinske“.⁷

Проблемом идентификовања и дефинисања начинских реченица, тачније проблемом њиховог статуса и семантичког потенцијала у савременом српском језику, бави се и М. Николић (2011: 113–127). Уз констатацију да недостаје монографија која би се бавила средствима изражавања начина у савременом српском језику, ауторка истиче да је основни проблем у вези са начинским зависнословеним реченицама⁸ њихово

5 „A zapravo i u glagolskim poredbenim rečenicama više se uspoređuju stupnjevi kakvoće ili količine radnje negoli sami glagoli. Pa i kad se uspoređuju obilježja jedne radnje, i tada je pretežnije poredbeno značenje (*Kad spasiš jednog čovjeka, kao da si spasio čitav svijet*)“ (Вукојевић & Худечек 2007: 293).

6 „U pridjevnim, imeničnim i priložnim poredbenim rečenicama nema ni traga načinskome značenju: *Lijepa je kao što joj je i majka bila lijepa u njezinim godinama; ... oči su bile izbuljene, usta kao da zijevaju, a obrazi napuhnuti; I nastala je tišina kao kad najednom zanijemti zvono*. U tim rečenicama načinsko-poredbene homonimije nema“ (Исто, 293).

7 Овдје ћемо само кратко прокоментарисати примјер реченице са спојем *шине да*, који аутори сматрају сложеним везником, док ће о споју *шако да* бити више ријечи у оквиру одјелка посвећеног сложеном везнику *шако шио*. У реченици *Умирио ме је шине да ће ми помоћи при пресељењу* дати спој нема улогу сложеног везника, будући да је контактна позиција међу дијеловима тога споја резултат синтаксичког компримовања следећег садржаја: *Умирио ме је шине шио ми је рекао да ће ми помоћи*.

8 Начинском зависном клаузом у структури зависнословене реченице изражава се начин вршења радње у надређеној клаузи. Клаузе начинског типа „представљају супституте додатака који најчешће ближе одређују, модификују, детерминишу уп-

идентификовање, издвајање од семантичких сродних зависнослужених реченица, у првом реду од поредбених и посљедичних. Она истиче „да су реченице са значењем начина уведене везничким изразима *џако да*, *џако џиџо*, *џиме да/џиџо*, *на џај начин да/џиџо* врло ретко биле предмет проучавања српских и хрватских синтаскичара. Такве се реченице у литератури (када) се спомињу обично традиционално називају *начинско-инструменталнима*“ (Николић 2011: 116).

Изузетак је у том смислу граматика П. Мразовић (2009: 618) у којој ауторка као подврсту начинских реченица издваја начинско-инструменталне реченице, али од везничких средстава којима се у српском језику обиљежава дати тип зависне клаузе наводи само сложене везнике *на џај начин џиџо*, *џако џиџо* и *џиме џиџо*⁹.

Ауторка нуди и класификацију начинских реченица у савременом српском језику, на темељу формалног и семантичког критеријума, издвајајући при том двије скупине: начинске реченице у ужем и начинске реченице у ширем смислу. За прве, које су типичне начинске реченице, „што значи да се налазе у центру синтаксичко-семантичке категорије и представљају средство са најјачом граматикализованошћу“, карактеристична је употреба сложених везничких средстава (или, како ауторка каже, везничких израза) *џако џиџо* и *на џај начин џиџо*.

У оквиру друге скупине, издвојено је неколико подтипова — начинско-инструменталне (*на џај начин да*, *џако да*), начинско-пратеће (у којима је доминантно значење околности: пратеће (*и при џом*), супротне (*док*), алтернативне (*(на/у)мјестџо да/џиџо*) или недостајуће (*а да + негација*)), и начинско-рестриктивне (уведене везницима насталим у процесу обједињења рестриктивне лексеме (*осим*, *сем* и *само*) и везника *ако*, *уколико*, *да*, *џиџо*).

1.2. Статус сложених везника начинске семантике не признајемо свим везничким средствима која се у литератури помињу (што се да видјети и из напомена датих у вези са прегледом литературе) било зато што сматрамо да имају другачију семантичку вриједност (као нпр. сложени везници ексцептивног значења: *осим/сем џиџо*, *осим/сем џиџо* или сложени везници експективног значења *на/у)мјестџо џиџо/да*, сложени везник посљедичног значења *џако да* и сл.), било зато што им уопште не признајемо статус сложених везника (као нпр. *само ако*, *само да*, *само уколико*, *џиме да*). Поједини међу њима, будући да су маркирани граматичким значењем координације (као нпр. везнички израз *и при џом* у начинско-пратећим реченицама), излазе из оквира проблематике нашега рада.

равни глагол у реченици, али могу детерминисати и неки други реченични део“ (Николић 2011: 114).

9 Прихватамо класификацију према којој је сложени везник *џиме џиџо* сврстан међу сложене везнике узрочног значења, као везник којим се обиљежава узочно-омогућивачко значење (в. Ковачевић 1988: 203).

1.1. Сложени везници начинског значења настали у процесу срастања замјеничког прилога и општезависног везника

Два су творбена (конструкциона) модела према којима су у српском језику формирани сложени везници начинске семантике. Први подразумева стварање сложеног начинског везника у процесу интонационог обједињења корелативног начинског замјеничког прилога и општезависног везника, а други формирање сложеног начинског везника у процесу срастања синтагматског типа начинских прилошких израза код којих се у позицији управног члана, као експонент категоријалне начинске семантике, налази именица *начин* у акузативној приједлошко-падежној форми, а у позицији обавезног детерминатора катафорски употријебљена демонстративна замјеница *тај*. Сложене везнике творене према датом моделу разврстали смо у двије подгрупе на основу друге интегралне компоненте (везничког елемента) која, поред синтагматског прилошког израза, партиципира у њиховом образовању: (1) сложене начинске везнике са општезависним везником *што/га* и (2) сложене начинске везнике са замјеничким прилогом (односно прилошким релативизатором) *како*.

1.1.1. Сложени везник *тако што* настао је у процесу срастања корелативног замјеничког прилога начинске семантике *тако* и општесубординацијског везника *што*. Зависносложене реченице с овим сложеним везником у литератури су сврстане међу начинске реченице у ужем смислу (Николић 2011: 120). (Према функционалном критеријуму то су најчешће адвербијалне реченице.) Будући да је сложени везник *тако што* једнозначан, недвосмислен, контекстуално неусловљен показатељ њихове начинске семантике, за ове реченице се каже да су граматичко средство које се налази у средишту семантичке категорије квалификативности. „Такве реченице могу бити реплике у дијалошком јединству с питањем које почиње заменичком речју *Како?*“ (Исто, 120)¹⁰.

Реченичне структуре с датим сложеним везником потврђене су у свим функционалним стиливима српског стандардног језика, с тим што је њихово учесталије појављивање одлика специјалних стилова:

Завршио је *тако што* је сву кривицу за неуспело скидање чини свалио на Лаушеве људе, ... (Д. Ненадић, Доротеј, АСК). — Како је растао, све се дуже играо *тако што* је реченице са једног језика преводио на други, *прећи, четврти* (С. В. Јанковић, Дорћол, АСК). — Муслимани или други поседници некретнина који одлуче да живе изван граница Кнежевине моћи ће да задрже своје поседе *тако што* ће их даћи у закућ ... (ЗДИСН, 325). — Универзитет интегрише функције свих установа и јединица у свом саставу, а посебно факултета, *тако што* сироводи јединствену *полицију* ... (ЗВО, чл. 48). — Коришћење ове казне може се у установама злоупотребљавати, *тако што* ће бити примењивано у сувише *строгом* *стајени* (Б. С.

10 Ауторка П. Мразовић (2009: 449) сложени везник *тако што* сврстава међу начинске субјункторе и дефинише га као субјунктор којим се уводе начинско-инструменталне реченице, истичући при том његову семантичку сличност (синонимичност) са сложеним везником *тима што*.

Јевтић, МПС). — Нов покушај да се српско питање „реши“, и то на прастари, предјугословенски начин — *иако ишо* би сада више од два милиона Срба променило држављанство и остало без истог држављанства са Србима у матици — решио би нечије проблеме и задовољио нечије апетите (Б. Брборић, ОЈР).

Нужан услов за формирање датог сложеног везника јесте контактна позиција катафорски употријебљеног замјеничког прилога *иако* и експликативног везника *ишо*¹¹, којим се у сложену реченичну структуру уводи клауза која експлицира значење замјеничког прилога *иако* асемантичног с обзиром на текст који му претходи.

Трансформације наведених примјера, које се састоје у покушају редуковања замјеничког прилога из структуре сложеног везника *иако ишо*, показују да би изостављање прилошке компоненте проузроковало промјене или оштећења на синтаксичко-семантичком плану реченице:

Муслимани или други поседници некретнина који одлуче да живе изван граница Кнежевине моћи ће да задрже своје поседе тако што ће их даћи у закуи или ће њима управљати трећа лица [->... моћи ће да задрже своје поседе *ишо* ће их даћи у закуи]. — Коришћење ове казне може се у установама злоупотребљавати, *иако ишо* ће бићи примењивано у сувише строгом сшејену [-> *Коришћење ове казне може се у установама злоупотребљавати, *ишо* ће бићи примењивано у сувише строгом сшејену].

Сложени везник *иако ишо* супституентан је сложеним везником *шме ишо*, али не увијек, чему у прилог говоре следећи примјери¹²:

Плива се *иако ишо* се равномерно покрећу руке и ноге [-> *Плива се *шме ишо* се равномерно покрећу руке и ноге]. — Тиме што сте укинули овај предмет, оштетили сте наставу у школи [-> ¹*Тако ишо* сће укинули овај предмет, оштетили сте наставу у школи; ²*Зашо ишо* сће укинули овај предмет, оштетили сте наставу у школи].

1.1.2. Премда најчешће реализован у дистактној позицији у односу на везник *да*, замјенички прилог *иако* може бити остварен и у контактаној позицији с датим везником¹³, не градећи при том с њим сложену везничку структуру, што илуструју следећи примјери:

Поређајте их *иако да* не додирују једна грузу, а извадите их када се прохладе (Вива магазин, www.korpus.matf.bg.ac.rs). — Радови су бирани *иако да*

11 „Razlika između tako ... da načinskog veznika i tako što načinskog veznika u tome je što su priložna i veznička sastavnica veznika tako što uvijek u kontaktu, nerazdružive su“ (Букојевић 2008: 99).

12 Примјери су из Мразовић (2009).

13 И аутори Симић & Јовановић скрећу пажњу на такав тип реченичних конструкција — „Нисмо забележили, или смо у класификацији загурили материјал за конструкције са ’тако да’ и начинским значењем зависне клаузе. Тип: — Радио је тако да се не премара; — Сео је тако да може посматрати предео пред собом и сл. — одликује се врло јасним структурним односима. (1) Прилошка реч ’тако’ припада управној клаузи, у којој наглашава начин остварења глаголског садржаја. (2) Везник ’да’ припада зависној реченици, и повезујући је са управном, истовремено потврђује доминацију начина у значењу конструкције као целине“ (Симић & Јовановић 2002: 864).

буду рејрезентѿајивни, а не ѿромѿивни, ... (Политика 2000, www.korpus.matf.bg.ac.rs). — До сада је план потреба рађен *ѿако да зайослене у здрав-стѿвеним усѿановама нико није ѿѿао* шта им треба (Политика 2000 www.korpus.matf.bg.ac.rs). — Фотографишем га *ѿако да се налази у средини између ѿланине Суманђура и њеђове жене* (Р. Петровић, Африка, АСК). — И сви су приказани *ѿако да изгледају као извајани* (Антологија народних јуначких песама, 96, АСК). — ...тај тестамент упуђује тобоже једном пријатељу у Београду, али ствар удешава *ѿако да њеђов ѿѿтаменѿ не дође у руке ѿом ѿријаѿељу већ Милану* (С. Јовановић, ПИК, 267).

Из наведених примјера јасно је да је замјенички прилог *ѿако* структурни елемент надређене клаузе, којим се истиче начин реализације радње исказане глаголом у функцији њеног предиката, док је везник *да* структурни елемент зависне клаузе. Један од критеријума на основу којих је могуће успоставити линију разграничења између начинских реченица овога типа (са замјеничким корелативом *ѿако* у структури главне и везником *да*) и посљедичних реченица, јесте (не)обавезност експлицирања замјеничког прилога у структури главне. За разлику од посљедичних, замјенички прилог *ѿако* мора бити експлициран у начинским реченицама (Вукојевић 2008: 100–102).

1.2. Сложени везници начинског значења настали преко синѿагматског прилошког израза начинске семантике

1.2.1. Сложени везници са ѿѿѿезависним везником што/да (на тај начин што, на начин да)

Од начинских прилошких израза синѿагматског типа који у српском језику постоје, у формирању сложених везника начинске семантике учествује само прилошки израз са именицом *начин* у акузативној приједлошко-падежној форми, као центром, и катафорским демонстративним замјеничким елементом (*ѿај*) у улози конгруентног атрибута. Нужан услов за формирање овог типа сложених начинских везника јесте контактна позиција катафорски употријебљеног синѿагматског прилошког израза (*на ѿај начин*) и општезависног везника *ѿѿо* или *да*, при чему катафорски замјенички елемент у саставу синѿагматског прилошког израза најчешће није редукован у случају формирања сложеног начинског везника са општезависним везником *ѿѿо*:

А између оних који су остали у крајевима под турском влашћу многи су се борили *на ѿај начин ѿѿо су сачекивали Турке на друмовима* или упадали у њихове градове и убијали их; ... (АНЈП, стр. 48, АСК). — ... као да се позајмице из писане књижевности, [...], нису вршиле посредно, *на ѿај начин ѿѿо би неѿисмени људи зайамѿили и* — више или мање измењено — *ѿреносили оно ѿѿо су ѿрочиѿали* ... (АНЈП, стр. 111, АСК). — Анђео [...] има исту улогу као и грчки богови у Илијади који спасавају поједине јунаке *на ѿај начин ѿѿо их завијају у облак или мађлу* (АНЈП, стр. 911, АСК). — Диску-

сију су отворили моји родитељи **на њај начин шћо** је оџац њоново изјавио: „Тај ће на вешалима свршити!“ ... (Б. Нушић, Аутобиографија, АСК). — У народним приповеткама типа Сигфрида често се јунак роди **на њај начин шћо** му је мајка окусила зрно бибера ... (РСНВБ, АСК). — Лов се обавља **на њај начин шћо** се шекућа вода, [...], *презгради заградама од прућа, турске, коља, дасака или ѓвоздених решешака*, ... (М. П. Алас, Роман јегуље, АСК).

Како наведени примјери показују, када се синтагматски прилошки израз са именичком лексемом *начин* (као индикатором најопштије начинске категоријалне семантике) и катафорском демонстративном замјеницом *њај* (у улози конгруентног атрибута) као конституент надређене клаузе нашао у контактної позицији са зависном клаузом уведеном везником *шћо*, којом се експлицира његов семантички садржај, створени су услови за стварање квалитативно нове синтаксичке јединице — сложеног начинског везника **на њај начин шћо**.

Примјер који смо забиљежили у корпусу текстова административно-правног функционалног стила упућује на закључак да би у коначном резултату процеса срастања начинског синтагматског прилошког израза **на њај начин** и општезависног везника *шћо*, катафорски употријебљена демонстративна замјеница *њај* могла, као комуникативно редундантна, бити изостављена, тј. да би могла изгубити статус нужно експлициране компоненте, тако да би експлицитну структуру сложеног везника чинио спој приједлошко-падежне конструкције *на начин* и простог субординираног везника *шћо*:

Одговорно лице у предузећу или у другом субјекту привредног пословања које има својство правног лица или предузетник, који у намери да тај субјект избегне плаћање обавеза проузрокује стечај тог субјекта привидним или стварним умањењем његове имовине, **на начин шћо**: (1) *целу или део имовине субјекта привредног пословања прикрије*, привидно прода, прода испод тржишне вредности или бесплатно уступи; ... (КЗ, чл. 236).

Као и реченичне структуре са сложеним везником **на њај начин шћо**, и реченице са везником *на начин да* релативно се ријетко појављују. Готово сви забиљежени примјери реченица у којима спој *на начин да* има улогу сложеног везника начинске семантике — што значи да је акузативна приједлошко-падежна конструкција *на начин* неиспустива из његовог састава и непремјестива — потичу из административно-правног функционалног стила:

Производи из тарифних бројева [...] могу бити обрађени **на начин да** се добију облици *предвиђени за робу из тарифног броја 4409*, ... [→ ¹(...) могу бити обрађени **да** се добију облици *предвиђени за робу из тарифног броја 4409*, ...; ²(...) могу бити **на начин** обрађени **да** се добију облици *предвиђени за робу из тарифног броја 4409*] (ЗЦТ, гл. 44, напомена 4). — Здравствена заштита из ст. 1. и 2. овог члана пружа се **на начин да** *сачува, поврати или унапреди здравствено стање осигураног лица и његову способност* да ради и задовољи своје личне потребе ... [→ ¹Здравствена заштита из ст. 1. и 2. овог члана пружа се **да** *сачува, поврати или унапреди здравствено стање*

осиђураног лица и његову способност да ради...; ^{2*}Здравствена заштита из ст. 1. и 2. овог члана **на начин** се пружа **да** сачува, поврати или унапреди здравствено стање осигураног лица и његову способност да ради...] (ЗЗО, чл. 33). — Банка је дужна да поступке система унутрашњих контрола уреди и спроводи **на начин да** омогућавају континуирано праћење и мерење ризика ... [→^{1*} Банка је дужна да поступке система унутрашњих контрола уреди и спроводи **да** омогућавају континуирано праћење и мерење ризика ...; ^{2*}Банка је дужна да поступке система унутрашњих контрола уреди и **на начин** спроводи **да** омогућавају континуирано праћење и мерење ризика ...] (ЗОБ, чл. 82). — Италија ће исто добити и провинцију Далмацију у њеним садашњим границама, обухватајућ на сјеверу Лисарицу и Трибањ, а на југу до једне црте, која почиње на обали код рта Планка те се протеже на исток слиједећи врхунце висина, које стварају развође **на начин, да** ће остати на италијанском територију све долине и водене жиле, ... [→ ^{1*}(...) које стварају развође **да** ће остати на италијанском територију све долине и водене жиле; ^{2*}(...) које **на начин** стварају развође **да** ће остати на италијанском територију све долине и водене жиле] (ЗДИСН, 403).

Као што се из наведених примјера и њихових трансформација види, елидирање именичке лексеме *начин* као најопштијег експонента начинске категоријалне семантике из структуре сложеног везника проузроковало би или стварање граматички неприхватљиве реченичне структуре или промјене на семантичком плану, док би њено премјештање, тј. постављање у дистактну позицију у односу на везнички елемент *да*, такође резултирало стварањем граматички неприхватљиве реченичне конструкције.

За разлику од сложеног начинског везника *на тај начин што*, код којег се катафорски замјенички елемент по правилу појављује у његовој експлицитној структури, сложени везник начинске семантике са простим везником *да* као обавезним структурним елементом по правилу се јавља са редукованом катафорском демонстративном замјеничком лексемом — *на начин да*.

У готово свим забиљженим примјерима са спојем *на тај начин да* ријеч је о анафорској употреби синтагматског прилошког израза:

... рекох да има сањалачке очи... Избегох *на тај начин да* о кнежевој вереници дадем опиљивијих података (М. Миланковић, Кроз царство наука, АСК). — Почео је, истина, да му онако као поиздаље мало обогателише молерај, те *на тај начин да* му шконттира нешто, али се молер није дао (С. Сремац, Лимунација у селу, АСК). — ... или се са дедом, [...], боду и туцају главама к'о овнови и челиче своја темена *на тај начин, да* временом постану тврдоглави, и да се не даду свакој шуши пулгерској! (С. Сремац, Поп Ђира и поп Спира, АСК). — Он је stvorio literarno nadahnute i beletristički sjajno napisane stranice na rezonanci suhoparnih arhivskih podataka, i uspeo *na taj način da* ostvari živopisnu pozadinu u kojoj se zrcali bokačovski razuzdani i šekspirovski okrutni život kasnog, pomalo već dekadentnog dubrovačkog renesansa (Д. Киш, В).

1.2.2. Сложени везници са прилошким релативизатором како (на начин како)

Сем простих општесубординацијских везника *што* и *да*, литература региструје и постојање сложеног начинског везника *на начин како*, насталог у процесу спајања лексеме категоријалне начинске семантике у акузативној падежној форми *на начин* (која је претходно била управни члан синтагматског прилошког израза) и замјеничког прилога *како*.

У поглављу посвећеном функционалним стилима, у одјелку о административно-пословном стилу, говорећи о експлицитним везничким средствима чија употреба карактерише дати стил, аутори Силић & Прањковић (2005: 379) наводе и везник *на начин како*, који се, по њиховим ријечима, користи умјесто везника *како* или детерминатора *онако* и везника *како* (пр. *Радић ћеће на начин како стје се договорили*).

Забилежили смо само три примјера ове везничке структуре у нашем корпусу:

Они су огрнути у плаве огртаче, *на начин како се представља* да су се огртали апостоли;... (Р. Петровић, Африка, АСК). — Седела је, погнута у сутоњу, а очи су јој биле добре и лепе *на начин како су понекад добре и лепе очи веверице, срне или ђа* који вас воли (Г. Олујић, Гласам за љубав, АСК). — Овако представљене уметничке особености двају «живих класика», које су редуковане *на начин како их је Мирјана Миочиновић формулисала*, личе скоро на уступања у билатералним преговорима ради постизања одређеног заједничког циља и интереса, постизања литерарног консензуса (Б. Ј. Провчи, ДР).

Будући да је приједлошко-падежну акузативну форму именице *начин* могуће у свим наведеним примјерима замијенити прилогом *онако*, који се у начинским реченицама јавља у функцији формалног антецедента испред зависне клаузе уведене прилогом (односно прилошким релативизатором) *како*¹⁴, логично је претпоставити да је сложени везник *на начин како* формиран преко синтагматског прилошког израза начинске семантике твореног у процесу декомпозиције замјеничког прилога *онако* [→ *на онај начин*].

2. Сложени везници поредбеног значења

Будући да су формиран по идентичном творебеном моделу, у процесу удружења партикуле (*као*, *него*) и општезависног везника *што/да*,

14 „Употребом прилога *како* наглашава се додатно, наачинско значење релативне реченице“ (Кордић 1995: 250). — У прилошке релативне реченице убрајају се и зависне реченице уведене начинским прилогом замјеничког поријекла *како* због тога што дати прилог има великим дијелом једнака основна својства као и замјенице када уводе релативну реченицу (увијек га је могуће замијенити релативном замјеницом *који*). За односност датог прилога није битно да ли је ријеч на коју се односи изражена или не, из простог разлога што се у њему подразумејева основно именичко значење начина и саоднос с тим значењем (пр. *Писао је како се иначе пише пријатељима* = *Писао је на начин на који се пише пријатељима*) (Исто, 232).

сложене везнике поредбеног значења класификовали смо према семантичком критеријуму — с обзиром на то да ли обиљежавају поредбени однос по једнакости (*као што/да*) или диферентивни поредбени однос (*него што/да*) између зависне и надређене клаузе.

2.1. Сложени поредбени везници за једнакост (као што/да)

Сложеним поредбеним (или поредбено-начинским) везницима *као што/да*¹⁵, формираним у процесу срастања партикуле *као* и општесубординацијског везника *што* или *да*, у структуру сложене реченице уводи се зависна клауза чији садржај реферише о начину реализовања корелативне предикације у надређеној клаузи, поредећи њену реализацију са својом (в. Радовановић 1977: 134).

Дате сложене везнике одликује широка функционалностилска распрострањеност и веома висока учесталост употребе у свим функционалним стилевима:

Аустрија признаје, **као што** су *што* већ учиниле савезничке и удружене Силе, потпуну независност државе Срба-Хрвата-Словенаца (ЗДИСН, 148). — ... мало је ко памтио и многе већ разрушене а доскоро моћне џамије, [...], **као што** се већ *што* нико није сећао где се тачно налазио конак дахије Кучук-Алије, чувен са удобности, ... (С. В. Јанковић, Дорћол, АСК). — А свитање је волео **као што** је волео *да* се жури, на коњу, низ *што*рмине, са *што*ром ... (Ј. Ређеп, СЈ). — Нова Влада се бира по истом поступку **као што** се бира Влада *што*сле конститиуисања Народне скупштине (Закон о Влади, чл. 16). — “Водеће политичке партије продају се пред бирачима, **као што** се продају *што*знаће марке *што*елевизора или аутомобила”, ... (НИН, 2967, 10. 1. 2008). — Ко другог са умишљајем подстрекне да учини прекршај казниће се **као да** *што* је сам учинио (Закон о прекршајима, чл. 23). — Од играча је најзанимљивији неки старац, који над младићем *што* му је пар у игри врти мач **као да** *што* је *што*сећи (Р. Петровић, Африка, АСК). — А они не могу јавно да се понашају **као да** је суд *што*ихово *што*литичко оруђе... (НИН, 2757, 30. 10. 2003). — Он доиста пише **као да** *што*рича [...], **као да** *што*ално има *што*ред собом *што*ишна лица *што*ажљивих *што*шалаца, ... (Ј. Деретић, КИСК).¹⁶

15 „Реченице с везницима *као што*, *као да* и *како* иако често поседују начинско значење (посебно оне с везником *како*), по нашем мишљењу припадају поредбеним реченицама, а не начинским“ (Николић 2011: 125). — Бавећи се проблематиком нетипичних поредбених и начинских реченица с везником *као што*, В. Петровић упозорава да „сложени прилошки везник *као што* није само граматички сигнал правих поредбених реченица, како се то обично истиче у граматицима и речницима српскохрватског језика. Напротив, често се јавља и на почетку (по значењу) напоредних структура, којима би више одговарао назив нетипично поредбене или начинске реченице. Стога би било занимљиво испитати све такве односе који се стварају у реченичним комплексима са сложеним везником *као што* и на основу тога провести прецизнију класификацију тих пропозиција“ (Петровић 1985: 121).

16 О дисконтинуираној реализацији сложених везника *као што* и *као да* и њеним узроцима в. Поповић (2004: 248): Прекрштених ногу, **као** странци **што** сједе, сједио је дјечак (Самоковлија, 50). — Ђата је неко младо, голобрадо *што*че, које је Радисаву гледало у очи **као** у свеца *што* гледа (Нушић – Од, 42). — „У српском језику, наиме, дијелови сложених везника, и то само поредбених (*као што*, *као да*, *него што*, *него да*), могу се

Премда се датим сложеним везницима у поредбени однос доводе садржаји двију клауза на темељу једнакости начина њихове реализације, у њиховој употреби, ипак, постоји разлика која потиче од семантичких особина везничких елемената *што/да* у њиховој структури. Избор фактивног *што* или хипотетичког *да* у саставу сложеног субјунктора врши се на основу тога да ли се изражава стварно, реално (*као што*) или хипотетичко и/или иреално поређење (*као да*) управне предикације и предикације зависне клаузе¹⁷.

Међутим, за разлику од сложеног везника *као што*, којим се искључиво изражава реално поређење, сложеним везником *као да* може да се изрази и стварно¹⁸ и хипотетичко поређење, премда се овај други тип далеко чешће реализује. Много чешће сложени везник *као да* уводи зависне поредбене клаузе с нереалним значењем, при чему реализација садржаја њоме означеног може бити нереална или само неизвијесна.

Сем поређења по једнакости, сложеним везницима *као што/да* садржаји управне и зависне клаузе могу се компарирати и по неподударности, па чак и по супротстављености, када се предикати управне и зависне разликују према томе да ли су остварене у потврдној или одричној форми (једна клауза је потврдна, друга одрична): *Данас се не живи као што се живјело у прошлом стољећу* (Исто, 340).

Предикат зависне клаузе уведене сложеним везником *као што* обично је остварен у презенту или перфекту од имперфективних глагола, „*što je i potrebno za izražavanje radnje koja je ili poznata ili uobičajena*“, при чему глаголи у предикату обију клауза припадају истом семантичком кругу или се у зависној употребљава глагол општијег значења¹⁹. У зависној клаузи уведеној сложеним везником *као да*, како ексцерпирани примјери показују, обично је остварен у облику презента (глагола имперфективног или перфективног вида), перфекта или футура I.

У контексту разматрања зависних реченица које се у литератури не наводе као релативне, а за које сматра да се могу описивати као такве, С. Кордић у својој монографији о релативној реченици скреће пажњу на чињеницу да се сложени конектор *као што* понекад употребљава умјесто замјеничког релативизатора *какав*, наводећи при том следеће примјере: „*./.../ da li je tako desolatno stanje bilo kada u hrv. domovini, kao što je danas ./.../; ./.../ jer znamo da veliki dio hrvatskoga naroda ovakov ustav, kao što ste ga vi uveli, nije tražio*“, са коментаром да се у другом наведе-

из стилских разлога раздвајати другим лексемама, при чему се остварује хипербатон као стилска фигура“ (Ковачевић 2008: 77).

17 „*Vežnici kao što i kao da razlikuju se po tome što kao što označuje izvjesnost (činjeničnost, faktivnost), a kao da pretpostavljenost (hipotetičnost), usp. Piše kao što govori prema Piše kao da govori*“ (Силић & Прањковић 2005: 340).

18 Нпр. Наљутила се *као да* није у *пшћану ситница* [а јесте ситница]. — Он тако лоше ради *као да* није *стручњак* [а јесте стручњак] (Мразовић 2009: 615).

19 „*Ovaj subjunktor, međutim, može da se upotrebi i u rečenici sa potencijalom I pri čemu rečenica dobija značenje hipotetičnosti (neizvesnosti, pretpostavke). (...) Mada potencijalom može da se izrazi i uobičajenost vršenja stvarne radnje (Npr.: Naljutila se kao što bi se uvek naljutila u takvim prilikama)*“ (Мразовић 2009: 615).

ном примјеру појављује лична замјеница „која unutar relativne rečenice iskazuje antecedentovu funkciju direktnog objekta, kao što je i inače slučaj kad je relativizator *što* (a nije slučaj kad je relativizator *kakav*)“ (Кордић 1995: 172).

Такође истиче да има примјера у којима сложени везник *као што* покрива исто значење као адвербијални релативизатор *како* — а то је значење „на начин који“, поткрепљујући речено сљедећим примјером: *Гледаше као што мачак гледа бискуиа* (у напомени стоји да би се релативизатор *као што* у таквим примјерима могао сматрати прилогом).

Поредећи дати примјер са примјером *Гледаше као мачак што гледа бискуиа*, ауторка предочава разлику у улогама поредбене ријечи *као* и релативизатора *што* (*као* успоставља упоређивање не уводећи при том нову реченицу, док *што* у функцији везника уводи нову реченицу), и закључује да су им на једнак начин улоге подијељене и у „сложеном конектору“ *као што*: „*као* donosi načinsku semantiku uspoređivanja, a relativizator *što* uvodi novu predikaciju“ (Кордић 1995: 173).

У старијој фази развитка стандардног језика релативно често се срећу примјери реченица у којима је у структуру сложеног везника *као што* уметнута партикула *зод*, при чему дата партикула није обликотворног карактера:

А као зод што родишељи имају својих жеља за будућности своје деце, имају их тако исто и деца, ... (Б. Нушић, Аутобиографија, 35). — *Као зод што се многа далмајинска племена поносе својим јунацима у прошлости*, [...], тако се исто многа племена поносе својим „мисницима“, који су се борили противу „невирних ркаћа“; ... (С. Матавуљ, Бакоња фра Брне, АСК). — *Као зод што Црногорци не шрпе никога* да им заповиједа и држи их у стези, исто тако неће да плаћају никакав данак (ВСК, ЦГ).

2.1.1. О *шташусу сјоја* као кад и као док

Као посебан тип компаративних реченица поједини аутори издвајају реченице са субјункторима *као кад/док*, сматрајући их „спојем поредбених са временским реченицама“ (Мразовић 2009: 617). И аутори Силић & Прањковић (2005: 340) издвајају „*vremenskousporedne*“ компаративне реченице с везником *као кад*, чија је основна карактеристика то да се радња основне и радња зависне клаузе упоређују с обзиром на вријеме одвијања, нпр. *Било је угодно прохладно као кад вјештар пуше; Били су ошети весели као кад су сједили у истом разреду*.

Међутим, да овдје није ријеч о сложеном везнику *као кад*, већ да се ради о синтаксичкој компресији компаративно-темпоралног дијела реченице тако што је елидиран предикат и општезависни везник *што* из везничке структуре *као што*, доказују сљедећи примјери и њихове трансформације:

Катићеве комшије куну се у децу да се око поноћи из подрума чује звецкање и трескање и цика *као кад се женска деца голицају* [←...*као што* се

чује **кад** се женска деца голицају] (Д. Ђосић, Корени, АСК). — ... ја сам још увек обучен **као кад** сам се укрцавао у Дакару [← ... **као шћо** сам био обучен **кад** сам се укрцавао у Дакару] (Р. Петровић, Африка, АСК). — Час је говорила она, поверљиво, тихо **као кад** се вршњакиња вршњакињи јада и кад јој обелодањује своје најскровитије тајне, ... [← ... **као шћо** се говори **кад** се вршњакиња вршњакињи јада] (Д. Ненадић, Доротеј, АСК). — Чим ставим бакарну плочу у брзу ротацију, као што сам сада учинио, повлачи она са собом и ову магнетску иглу **као кад** би и она била чврсто насађена на осовину [← ... **као шћо** би повлачила **кад** би и она била чврсто насађена на осовину] (М. Миланковић, Кроз царство наука, АСК).

Изостављањем везничког елемента **шћо** као интегралног дијела сложеног везника **као шћо** и предиката компаративне клаузе, чије је навођење, посматрано с комуникативног аспекта, небитно јер је идентичан с глаголом у предикату управне клаузе, садржај компаративне клаузе постаје садржајем темпоралне клаузе.

Исто образложење важи и у случају споја **као док**:

Смејали смо се **као док** смо још били деца [→ Смејали смо се **као шћо** смо се смејали **док** смо још били деца].²⁰

2.2. Сложени диференцијални поредбени везници (него што/да)

Сложеним везницима **него шћо** и **него да** у српском језику обиљежава се подврста поредбених реченица — поредбене реченице за неједнакост или диферентивне поредбене реченице. Овим се везницима у структуру сложене реченице уводи посебан тип (чисто) поредбених клауза, које су „увијек допунске, никад одредбене, структурно никад приклаузалне, него увијек прилексичке“ (Ковачевић 2011: 175)²¹.

Реченичне структуре са датим сложеним везницима потврђене су у свим функционалним стиловима стандардног српског језика:

него/но шћо

Дискриминација постоји и у случају: 1. ако се према дискриминисаном поступа горе **него шћо** се *постуја* или би се *постујало* према *друго*ме, ... (Закон о спречавању дискриминације особа са инвалидитетом, чл. 6). — Тврдња господина Јовановића да је овај наш апарат скупљи и већи **него шћо** је био *стари* југословенски *апарат* и да је федерација скупља од старе централистичке Југославије, неправилна је (Југославија 1918–1984, 654). — У наступима лакоумне љубазности и великодушности често иду у попуштању и одобравању даље **него шћо** *треба* *ићи* ... (Ј. Цвијић, ПОЈС, АСК). — Све што је друкчије **него шћо** је у *мојој* *породици*, *племени*, *верској* *одредљености*, изазива у човеку сумњу, презир или мржњу, док је у ос-

²⁰ Примјер преузет из Антонић 2001: 76.

²¹ У литератури се као диференција специфика ових реченица констатује њихово структурно устројство које је нужно затвореног типа, будући да позицију зависне поредбене клаузе отвара компаративна ријеч (компаративни облик придјева или прилога, као и семантички компаративи *друго* и *друкчије*) из структуре надређене клаузе (Исто, 175).

нови свих ових осећања – страх (В. Јеротић, Аутобиографија). — ... Кина набавља нове подморнице петоструко брже **него што** што чини Америка (НИН, 2978, 24. 1. 2008). — За њу се говорило да открива незаконита благословена стања брже **него што** њи, посебно извешбани за откривање лисица, могу да пронађу шраг (Г. Олујић, Гласам за љубав, АСК).

него/но да

Па зар је војска чему год потребнија **него да** буде одбрана земље, одбрана оних породица тамо на југу које страдају од туђинског зулума? (Р. Домановић, Мртво море, АСК). — ... а не виде како и поред њих и поред нас пролазе свакодневно толике индивидуе које су много горе **него да** су с Месеца пале... (Р. Домановић, Мртво море, АСК). — Окривљени, који држи да је неоправдано кажњен, онда почесто прибегава узвратним санкцијама и уништава имовину, радије **него да** је преда у руке ривалу (Политика, 16. 7. 2006).

Наведени примјери показују да спојеви *него што/да* представљају нераскидиво структурно јединство, односно сложене везничке структуре формиране у процесу повезничења лексеме *него* (или, рјеђе, лексеме *но*), која у српском језику функционише као верификатор морфолошке или семантичке компаративности лексема које у структури надређене клаузе имају улогу антецедентног пилона зависној клаузи, и општезависног везника *што* или *да*.

Избор везничког елемента *што*²² или *да* у саставу сложеног диферентивног поредбеног везника зависиће од тога да ли се у поредбени однос по неједнакости доводе садржаји фактивног или хипотетичког карактера, односно да ли је у питању диферентивна поредбена клауза реалног, иреалног или потенцијалног типа. За разлику од сложеног везника *него што* којим се у структуру зависносложене поредбене реченице уводе диферентивне поредбене клаузе реалног типа, сложеним везником *него да* уводи зависне клаузе обиљежене значењем иреалности и/или хипотетичности.

Од наведених семантичких дистинкција потиче још једна разлика између ова два сложена везника, а то је да само сложени везник *него што* може под одређеним контекстуалним условима, када се нађе у контактної позицији с компаративном лексемом *прије* (у значењу *раније*), учествовати у формирању сложеног темпоралног везника *прије него што*, док конјункционализацији никада не подлијеже спој *прије него да*

22 С. Кордић (1995: 171) скреће пажњу на чињеницу да *што* „kao sastavni dio složenog konektora *nego što* u slučajevima kada taj konektor uvodi rečenicu kojom se uspoređuju sadržaji dviju imeničkih sintagma ima ista svojstva kao i u relativnim rečenicama opisivanim u prethodnim poglavljima — jednako je ovisan o antecedentu: ako bi antecedent bila imenica ili lična zamjenica, tada se u sastavu konektora *nego što* nalazi *što_N*, koji je praćen ličnom zamjenicom za iskazivanje antecedentove funkcije direktnog objekta unutar relativne rečenice; ako bi antecedent bila nelična zamjenica uz koju se ne podrazumijeva imenica, tada se u sastavu konektora *nego što* nalazi *što_s*, koji nije nikad praćen ličnom zamjenicom.“

управо због значењских карактеристика којим је маркиран, а које су инкомпатибилне временском значењу²³.

Од сложеног везника *него да* ваља разликовати спојеве у којима је контактна позиција лексеме *него* и везника *да* посљедица елидирања предиката који је истовјетан са предикатом клаузе с којом се редукована клауза налази у напоредном, адверзативном односу, на што упућују сљедећи забиљежени примјери и њихове трансформације:

Тада је изговорио речи које су постале чувене: да нико од њих није дошао да се врати, *него да* погине [← ... нико од њих није дошао да се врати, *него* је дошао *да* погине] (С. В. Јанковић, Дорћол, АСК). — Крајњи циљ моралног васпитања, особито у савременом друштву, које је веома сложено и које, према томе, има и веома сложен морал, није да се морална правила науче и у свести одржавају памћењем, *него да* се образује морално позитиван људски карактер, тј. такав спонтан начин поступања који одговара моралу [← Крајњи циљ ... није да се морална правила науче и у свести одржавају памћењем, *него* је крајњи циљ *да* се образује морално позитиван људски карактер ...] (Б. С. Јевтић, МСП).

Такође од диферентивних поредбених реченица са сложеним везником *него да* треба разликовати реченице типа: *Владарки Земље Сребрних Бреза не преостјаде нишџа друго него да Златиојрстиу џошаље суџарници*, у којима спој *него да* нема статус сложеног везника будући да у оваквим примјерима није у питању клауза с везником *него да*, већ субјекатска изрична *да*-клауза чији се садржај интензивира перифрастичким изразом *нишџа друго него*, што се види на основу преоблике датог примјера: *Владарки Земље Сребрних Бреза преостјаде једино да Златиојрстиу џошаље суџарници* (в. Ковачевић 1998: 300, напомена 394).

2.2.1. О *стиаџусу сџојева* него кад и него док

Као и спојеве *као кад* и *као док*, и спојеве *него кад*²⁴ и *него док* не представљају сложене везнике, већ су настали на исти начин као и спојеви *као кад* и *као док* — изостављањем везничког конституента *штио* из структуре сложеног субјунктора *него штио* и предиката компаративне клаузе, чије је експлицирање комуникативно редундантно с обзиром на то да је идентичан глаголу у предикату надређене клаузе:

Имање одбацује само мало мање *него док* ми је муж живео²⁵ [← Имање одбацује само мало мање *него штио* је одбацивало *док* ми је муж живео]. — Пиј, царе, весело, јер ћемо се сјутра растати, и вјеруј ми да ћу бити веселија *него кад* сам се с *шобом сасџала* [← Пиј, царе, весело, јер ћемо се сјутра растати, и вјеруј ми да ћу бити веселија *него штио* сам била *кад* сам се с *шобом сасџала*].

23 В. Ковачевић (2011: 175–187).

24 Аутори Силић & Прањковић (2005: 340) и овај спој третирају као везник којим се обиљежавају „vremenskousporedne“ реченице.

25 Примјер преузет из Антонић (2001: 76).

3. Закључак

3.1. У поређењу са временском, узрочном или концесивном семантичком категоријом, начинска категорија одликује се веома скромним системом сложених везника. Два су конструкциона модела према којима су се у српском језику формирали дати сложени везници.

3.1.1. Први подразумемијева стварање сложених начинских везника у процесу интонационог обједињења замјеничког прилога начинске семантике и општезависног везника *што*. Тако је у српском језику настао сложени везник *иако што*. Њиме се у структуру зависносложене реченице уводи зависна клауза којом се обиљежава начин реализовања предикације надређене клаузе. Нужан предуслов за стварање овог сложеног везника јесте контактна позиција корелативног прилога и зависне клаузе уведене везником *што*. Када се, дакле, катафорски употријебљен замјенички прилог *иако* нашао у контактном положају са општезависним везником *што*, дошло је до формирања квалитативно нове синтаксичке јединице — сложеног везника *иако што* као једнозначног номинатора начинске семантичке релације између главне и зависне клаузе.

Само општезависни везник *што* учествује у образовању сложеног начинског везника (иако се у граматичкој и научној литератури наводи и спој замјеничког прилога *иако* и општезависног везника *да* као сложени начински везник), будући да је замјенички прилог *иако* у реченицама у којима се нашао у контактної позицији са везником *да*, како проведена анализа ексцерпираних примјера показује, увијек наглашен, што значи да је међуреченична граница у датим реченичним структурама између њега и експликативног везника *да*. (Начинске реченице са корелативним прилогом *иако* и везником *да* у контактном положају увијек су нерашчлађене структуре, за разлику од посљедичних у којима спој *иако да* има улогу сложеног везника.)

Реченичне структуре са сложеним везником *иако што* овјерене су у свим функционалним стиливима српског стандардног језика, с тим што је њихова употреба учесталија у његовим специјалним стиливима.

3.1.2. Премда је систем синтагматских прилошких израза за начинску семантичку категорију, „не само од синтагматских него и од свих других синтаксичко-семантичких типова прилошких израза“, „формално и семантички најразнообразнији, творбено најпродуктивнији и употребно најфреквентнији“ (Ковачевић 2007: 32), за формирање сложених начинских везника битни су једино они који су настали у процесу декомпоновања замјеничких прилога [*на иај начин* ← *иако, на онај начин* ← *онако*].

3.1.2.1. У оквиру датога модела посебну групу чине сложени начински везници у чијем образовању учествују општезависни везници *што* и *да*. Ови сложени везници творени су у процесу срастања синтагматског прилошког израза (чији су обавезни структурни елементи именичка лексема *начин* у акузативу с приједлогом *на*, као идентификатор начинске категоријалне семантике, у функцији управног члана и демон-

стративна замјеничка лексема *џај* у улози неиспустивог детерминатора) са општезависним везником *џио* или *да*.

Нужан предуслов за формирање сложених везника овога типа јесте контактна позиција катафорски употријебљеног синтагматског прилошког израза начинске семантике и зависног везника *џио/да*, при чему се у случају када у творби сложеног везника учествује везник *да*, по правилу редукује катафорски демонстративни замјенички елемент [*на џај начин да* → *на начин да*], док при образовању сложеног везника с везничким елементом *џио* замјенички елемент може бити редукован, али у састав (експлицитне) везничке структуре најчешће улази комплетан синтагматски прилошки израз (*на џај начин џио*).

Ниска фреквенција употребе карактерише дате сложене везнике, с тим што је сложени везник *на џај начин џио* функционалностилски распрострањенији од сложеног везника *на начин да*, чије потврде потичу углавном из корпуса текстова административно-правног функционалног стила.

3.1.2.2. У оквиру другог подмодела јавља се искључиво сложени везник *на начин како*. Кључну улогу у формирању датог сложеног везника има синтагматски прилошки израз настао у процесу декомпоновања замјеничког прилога *онако* [*на онај начин* ← *онако*], који се иначе најчешће реализује испред прилошког релативизатора *како* којим се у структуру сложене реченице уводи зависна клауза. При том, експлицитну структуру овог сложеног везника чине акузативна приједлошко-падежна форма именичке лексеме *начин* и прилошки релативизатор *како* (*на начин како*).

3.2. Систем сложених везника поредбеног значења у српском стандардном језику чине два, на основу семантичког (и структурног) критеријума установљена, подсистема. У првој подсистему налазе се сложени везници формирани у процесу удружења партикуле *као* и општезависног везника *џио/да*, којима се у структуру сложене реченице уводе зависне клаузе компаративног типа, чији садржај реферише о начину реализовања предикације у надређеној клаузи, поредећи њену реализацију са својом. Премда се дати сложени везници у језику најчешће јављају као сигнализатори поређења по једнакости, садржаји надређене и зависне клаузе обиљежене сложеним везницима *као џио/да* могу бити компарирани не само по једнакости него и по неподударности, па чак и по супротстављености. Избор везничког елемента *џио* или *да* у сложеној везничкој структури условљен је фактивношћу или хипотетичношћу садржаја који се изражава зависном клаузом. У књижевноумјетничким текстовима старијег поријекла неријетко се између дијелова сложеног везника *као џио* умеће партикула *џод* — *као џод џио*.

Други подсистем чине сложени везници чији су обавезни структурни елементи лексема *неџо* (или, рјеђе, *но*) — која у српском језику функционише као верификатор морфолошке или семантичке компаративности лексема које се у надређеној клаузи појављују у улози антецедент-

ног пилона — и општезависни везник *што/га* (*него што/га*). Овим се сложеним везницима у структуру сложене реченице уводе зависне поредбене клаузе диферентивног типа. Избор везничког елемента *што/га* у структури сложеног везника *него што/га* условљен је типом диферентивног поредбеног односа. Уколико надређена и зависна клауза ступају у диферентивни компаративни однос реалног типа, зависна ће клауза бити обиљежена сложеним везником *него што*. Ако је, пак, у питању поредбени однос по неједнакости иреалног или потенцијалног типа, онда ће бити употребљен сложени везник *него да*.

Широка функционалностилска распрострањеност ових сложених везника, с једне стране, и њихова изразита фреквентност у текстовима старијег поријекла, с друге стране, казују нам да они нису, за разлику од већине сложених везника, настали као резултат оштрије функционалностилске диференцијације српског језика, те да као такви не могу бити сврстани у ред оних језичких средстава која учествују у формирању дистинктивних карактеристика појединих функционалних стилова. На то посредно упућује и чињеница да се дати сложени везници редовно појављују у списковима везничких средстава у нашој старијој граматичкој литератури, која је базирана готово искључиво на текстовима књижевноумјетничког стила.

Извори

АНЈП – *Antologija narodnih junačkih pesama*

АНП – *Antologija narodnih pripovedaka*

АСК – *Antologija srpske književnosti*, Учитељски факултет Београд, <http://www.uf.bg.ac.rs/>

АСП: М. Јосић Вишњић, *Antologija srpskih pripovedača XIX i XX veka*, приређивачи електронског издања Knjizara.com и Alexandria studio (<http://www.aleksandrija.com/>).

ЗДИСН: *Znamenita dokumenta za istoriju srpskog naroda 1538–1918*, приредили Dejan Mikavica, Vladan Gavrilović, Goran Vasin, Филозофски факултет, Нови Сад 2007.

Југославија 1918–1984: В. Петрановић, М. Зећевић, *Jugoslavija 1918–1984. (zbirka dokumenata)*, Библиотека „Svedočanstva“, Издавачка радна организација „Rad“, Београд 1985.

КССЈ: *Korpus savremenog srpskog jezika* (www.korpus.matf.bg.ac.rs)

Сабрана дела Данила Киша, интегрално електронско издање.

<http://www.rastko.rs/književnost/>

<http://www.parlament.gov.rs/акти/донети-закони/донети-закони.45.html>

<http://www.uns.ac.rs/sr/doktorske/javniuid.htm>

<http://www.politika.rs/>

<http://www.gradjanski.rs>

<http://www.nin.co.rs>

<http://www.glas-javnosti.rs/>

Литература

- Антонић 2001: I. Antonić, *Vremenska rečenica*, Sremski Karlovci, Novi Sad: Izdavačka knjižarnica Zorana Stojanovića.
- Вукојевић & Худечек 2007: L. Vukojević, L. Hudeček, „Podrijetlo, ustrojstvo, funkcija i normativni status složenih veznika i vezničkih skupina“, u: *Sintaktičke kategorije*, Zbornik radova znanstvenoga skupa s međunarodnim sudjelovanjem, u redakciji B. Kune, Osijek, Zagreb: Filozofski fakultet, Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje, 283–333.
- Вукојевић 2008: L. Vukojević, *Izražavanje posljedičnih odnosa u hrvatskome standardnom jeziku*, Zagreb: Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje.
- Ковачевић 1988: M. Kovačević, *Uzročno semantičko polje*, Sarajevo: Svjetlost.
- Ковачевић 1998: M. Kovačević, *Sintaksa složene rečenice u srpskom jeziku*, Beograd, Srbijne: Raška škola, Srpsko prosvjetno i kulturno društvo Prosvjeta.
- Ковачевић 2008: M. Kovačević, „Značaj intenzifikatora za koncesivnu interpretaciju zavisnih rečenica“, u: *Zbornik radova sa naučnog skupa Srpski jezik, književnost i umetnost*, knjiga I, odgovorni urednik: M. Kovačević, Kragujevac: Filološko-umetnički fakultet, 65–83.
- Ковачевић 2011: M. Kovačević, *Gramatička pitanja srpskoga jezika*, Beograd: Jasen.
- Кордић 1995: S. Kordić, *Relativna rečenica*, Zagreb: Matica hrvatska.
- Мразовић 2009: P. Mrazović, *Gramatika srpskog jezika za strance*, Sremski Karlovci, Novi Sad: Izdavačka knjižarnica Zorana Stojanovića, Dobra vest.
- Николић 2011: M. Nikolić, „Načinske rečenice u savremenom srpskom jeziku: status i semantički potencijal“, u: *Zbornik radova sa V međunarodnog naučnog skupa održanog na Filološko-umetničkom fakultetu Kragujevcu*, knj. I, odgovorni urednik M. Kovačević, 113–128.
- Поповић 1972: „O načinskim rečenicama s veznikom (a) da“, *Naš jezik*, XIX/2–3, Beograd, 155–164.
- Поповић 1997: Lj. Popović, *Red reči u rečenicima*, Beograd: Društvo za srpski jezik i književnost Srbije.
- Радовановић 1977: M. Radovanović, „Imenica u funkciji kondenzatora“, *Zbornik Matice srpske za filologiju i lingvistiku*, XX/1–2, Novi Sad, (1) 63–134, (2) 81–160.
- Силић & Прањковић 2005: J. Silić, I. Pranjković, *Gramatika hrvatskoga jezika za gimnazije i viša sveučilišta*, Zagreb: Školska knjiga.
- Симић & Јовановић 2002: R. Simić, J. Jovanović, *Srpska sintaksa I–II, III–IV*, Beograd: Jasen.
- Тошовић 2002: B. Tošović, *Funkcionalni stilovi*, Beograd: Beogradska knjiga.

Веселина В. Ђуркин
COMPOUND CONJUNCTIONS OF MANNER AND
COMPARATIVE MEANING

Summary

This work, based on the corpus of stylistically varied texts, analyzes compound conjunctions of manner as well as compound comparative conjunctions – their origin, structural, semantic, functional, and stylistic characteristics. There are two constructional models for formation of compound conjunctions of manner. The first entails their creation in the process of intonational unification of a compound pronominal adverb with manner semantics (*tako*) and the general subordinate conjunction *što* (*tako što*); the second is reflected in the process of merging phrasal adverbs of manner, formed in the process of decomposition of pronominal adverbs (*na taj način* ← *tako*, *na onaj način* ← *onako*), and the general subordinate conjunction *što/da* or the relativizer *kako* (*na taj način što*, *na način da*, *na način kako*).

Compound comparative conjunctions are formed in the process of merging the particle and the general subordinate conjunction *što/da* (*kao što/da*, *nego što/da*). Wide stylistic distribution of these compound conjunctions, on the one hand, and their high frequency in texts of older origination on the other, show that they did not, in comparison to many other compound conjunctions, emerge as result of a more discriminatory differentiation in Serbian language and therefore cannot be classified as those linguistic devices which take part in the formation of distinctive characteristics of particular functional styles.

Keywords: compound conjunctions of manner, compound comparative conjunctions, stylistic distribution of compound manner and comparative conjunctions

*Примљен у септембру 2014.
Прихваћен у септембру 2014.*